

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

> Retouradres Postbus 20011 2500 EA Den Haag

College van burgemeester en wethouders van alle
gemeenten
cc Kiesraad, VNG, NVVB, UvW

Ministerie van Binnenlandse
Zaken en Koninkrijksrelaties
**Directoraat-Generaal
Bestuur, Ruimte en Wonen**
Directie Democratie en
Bestuur

Turfmarkt 147
Den Haag
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

www.rijksoverheid.nl
www.facebook.com/minbzk
www.twitter.com/minbzk

Kenmerk
2018-0000881651

Bijlage
1

Datum 11 december 2018
Betreft gecombineerde waterschaps- en provinciale statenverkiezingen
2019

Geacht college van burgemeester en wethouders,

Op woensdag 20 maart 2019 vinden er gelijktijdig verkiezingen plaats voor de leden van provinciale staten en voor de leden van het algemeen bestuur van de waterschappen. Graag informeer ik u over zaken die voor deze gecombineerde verkiezingen van belang zijn.

Als bijlage bij deze brief is daarom een circulaire gevoegd met voor deze gecombineerde verkiezingen relevante informatie. Deze informatie heeft zowel betrekking op gemeenten met één waterschap binnen de gemeentegrenzen als op gemeenten met meerdere waterschappen binnen de gemeentegrenzen. Dit staat per onderwerp aangegeven.

Over afzonderlijke zaken die van belang zijn voor de verkiezingen, zijn en worden de gemeenten zoals gebruikelijk via nieuwsbrieven door mijn ministerie nader geïnformeerd.

De gecombineerde verkiezingen van 20 maart 2019 worden geëvalueerd. Dit is vast gebruik en gebeurt na elke verkiezing, onder meer met een digitale enquête. In de aanloop naar de verkiezingen zal uw gemeente worden benaderd om hieraan medewerking te verlenen. Uw medewerking hieraan stel ik zeer op prijs.

Ik wens u veel succes bij uw verdere voorbereidingen.

Hoogachtend,
De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

drs. K.H. Ollongren

Aan het college van burgemeester en wethouders
cc Hoofden Burgerzaken
cc Kiesraad, VNG, NVVB, UvW

**Directoraat-Generaal
Bestuur, Ruimte en Wonen**
Democratie en Bestuur

Turfmarkt 147
Den Haag
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Datum
11 december 2018

Kenmerk
2018-0000808223

circulaire

Onderwerp	Gecombineerde verkiezingen provinciale staten en waterschapsbesturen op 20 maart 2019
Doelstelling	Informeren en instrueren
Juridische grondslag	Kieswet
Relaties met andere circulaire's	
Ingangsdatum	11 december 2018

Inhoud

1. Inleiding.....	2
2. Vergoeding voor waterschapsverkiezingen.....	2
3. Ondersteuningsverklaringen.....	2
4. Plaatsen verkiezingsborden.....	3
5. Bepalen kiesgerechtigdheid.....	3
6. Toegankelijkheid van stemlokalen.....	4
7. Inrichting van stemlokalen.....	5
8. Stembiljetten en overige verkiezingsbescheiden	5
9. Stemmen in een willekeurig stemlokaal.....	6
10. Tellen van de stemmen (stemopneming).....	8
11. Openbaarmaking processen-verbaal N 10 en opgaven N 11 op de gemeentelijke website	8
12. Afwijkende zittingstijden hoofdstembureaus	12
13. Evaluatie	12
14. Informatiepunt verkiezingen.....	13

1. INLEIDING

Op woensdag 20 maart 2019 vinden er gelijktijdig verkiezingen plaats voor de leden van provinciale staten en voor de leden van het algemeen bestuur van de waterschappen. Deze circulaire bevat informatie die voor deze gecombineerde verkiezingen van belang is. De volgorde van de onderwerpen in deze circulaire volgt zoveel mogelijk de chronologie van de organisatie van de verkiezingen.

2. VERGOEDING VOOR WATERSCHAPSVERKIEZINGEN

In artikel 98, eerste lid, van de Waterschapswet staat dat de waterschappen een vergoeding zijn verschuldigd aan de gemeenten voor de organisatie van de waterschapsverkiezingen. De VNG en de Unie van Waterschappen (UvW) hebben afspraken gemaakt over de hoogte van deze vergoeding. De vergoeding voor de waterschapsverkiezingen van 2019 bedraagt € 12 miljoen.¹ Dit bedrag wordt in de loop van 2019 uitgekeerd via de algemene uitkering van het Gemeentefonds (verdeelmaatstaf: aantal inwoners). Gemeenten worden daarover op de hoogte gehouden in de periodieke circulaire Gemeentefonds.

3. ONDERSTEUNINGSVERKLARINGEN

Om mee te kunnen doen aan de provinciale staten- en waterschapsverkiezingen moeten politieke partijen die in deze organen nog geen zetel hebben, per kieskring waarin zij willen deelnemen 30 ondersteuningsverklaringen inleveren. Gemeenten moeten kiesgerechtigden faciliteren die een ondersteuningsverklaring willen ondertekenen. De gelegenheid tot het afleggen van zo'n verklaring is er gedurende veertien dagen voorafgaand aan en op de dag van de kandidaatstelling (art. H 4, derde lid, van de Kieswet). De dag van de kandidaatstelling voor deze verkiezingen is maandag 4 februari 2019. Kiezers moeten dus van maandag 21 januari tot en met maandag 4 februari 2019 hun ondersteuningsverklaring kunnen afleggen. In het kader van herstel van eventuele verzuimen moet die gelegenheid ook worden geboden van woensdag 6 tot en met vrijdag 8 februari, 15.00 uur (art. I 2, tweede lid, van de Kieswet).

Ik wil hierbij onderstrepen dat het voor politieke partijen van groot belang is dat kiezers in de gelegenheid zijn deze verklaring af te leggen. U dient er daarom voor te zorgen dat gedurende de periode dat de ondersteuningsverklaringen kunnen worden afgelegd, altijd deskundig personeel aanwezig is, zodat de kiezer de verklaring kan afleggen. Ook andere (balie)medewerkers en/of telefonistes/receptionistes dienen op de hoogte te zijn, zodat zij de kiezer die een ondersteuningsverklaring wil afleggen, op de juiste wijze kunnen informeren en doorverwijzen. Het is wenselijk én handig om deze informatie rondom het

---

¹ Zie hierover ook de website van de VNG:
<https://vng.nl/onderwerpenindex/bestuur/verkiezingen-referenda/nieuws/afspraken-over-vergoeding-kosten-waterschapsverkiezingen>.

afleggen van een ondersteuningsverklaring ook op een makkelijk vindbare plaats op uw gemeentelijke website te plaatsen, bij voorkeur voorzien van een telefoonnummer/contactpersoon waarmee de politieke partij - respectievelijk de kiezer - contact kan opnemen om een afspraak te maken om de ondersteuningsverklaring af te leggen. Het is echter belangrijk dat een kiezer ook zonder afspraak een ondersteuningsverklaring kan afleggen. Ik wijs erop dat gemeenten hiervoor voldoende mogelijkheid moeten bieden.

De ondertekening van de verklaring (model H 4) wordt gedaan in het bijzijn van de burgemeester of een door deze daartoe aangewezen ambtenaar. Tevens wordt op dat moment gecontroleerd of de ondersteuner als kiezer in de gemeente is geregistreerd. Nadat de verklaring door of namens u is ondertekend en van een stempel is voorzien, geeft u deze mee aan de kiezer. De kiezer is er zelf verantwoordelijk voor dat de verklaring terecht komt bij degene die uiteindelijk de kandidatenlijst inlevert.

Het staat politieke partijen vrij om in de openbare ruimte (eventueel in de nabijheid van het gemeentehuis) burgers te vragen of zij een ondersteuningsverklaring willen afleggen. U kunt, bijvoorbeeld wanneer u klachten krijgt van burgers, de betrokkenen van de politieke partij verzoeken discreter te opereren en niet in het gemeentehuis mensen te benaderen. Het ronselen van ondersteuningsverklaringen is uiteraard niet toegestaan: men mag geen beloftes of geld/giften in ruil voor de ondersteuningsverklaring aanbieden en evenmin aannemen (art. Z 4, tweede lid, van de Kieswet).

4. PLAATSEN VERKIEZINGSBORDEN

In het kader van de opkomstbevordering en van de ondersteuning van politieke partijen ga ik ervan uit dat u, zoals gebruikelijk, tijdig verkiezingsborden plaatst waarop de politieke partijen hun posters kunnen aanplakken. In het algemeen deel van het Gemeentefonds is een voorziening opgenomen voor de bekostiging van het organiseren van verkiezingen. Deze is ook bedoeld voor het plaatsen van verkiezingsborden. Ik wijs erop dat het aanplakken van posters voor veel politieke partijen een belangrijk middel is om hun deelname aan de verkiezingen onder de aandacht van de kiezers te brengen.

5. BEPALEN KIESGERECHTIGDHEID

De kiesgerechtigheid voor de waterschapsverkiezingen **wijkt af** van de kiesgerechtigheid voor de provinciale statenverkiezingen.

Vereisten actief kiesrecht

provinciale staten	waterschap
Ingezetene van de provincie	Ingezetene van het waterschap
Nederlandse nationaliteit	Nederlandse nationaliteit, nationaliteit van een EU-lidstaat of andere nationaliteit (mits de ingezetene rechtmatig in Nederland verblijft)
18 jaar of ouder op dag verkiezingen (= 20 maart 2019)	18 jaar of ouder op dag verkiezingen (= 20 maart 2019)

Zie voor de exacte vereisten voor het kiesrecht voor de waterschapsverkiezingen artikel B 2a van de Kieswet.

>Voor gemeenten die binnen het beheersgebied van één waterschap liggen, geldt dat vanwege de afwijkende kiesgerechtigdheid voor elke verkiezing een afzonderlijk kiezersregister moet worden gemaakt. Ik adviseer u om tijdig te controleren of u met behulp van uw burgerzakenmodule een kiezersregister kunt maken ten behoeve van de waterschapsverkiezing en daarnaast een kiezersregister voor de provinciale statenverkiezing.

>Voor gemeenten die twee of meer waterschappen binnen hun grenzen hebben, geldt eveneens dat vanwege de afwijkende kiesgerechtigdheid voor elke verkiezing een afzonderlijk kiezersregister moet worden gemaakt. Ik adviseer u om tijdig te controleren of u met behulp van uw burgerzakenmodule twee of meer kiezersregisters kunt maken ten behoeve van de waterschapsverkiezingen en daarnaast een kiezersregister voor de provinciale statenverkiezing.

U kunt begin 2019 een ledenbrief van de VNG tegemoet zien met daarin informatie over het bepalen van de kiesgerechtigden per waterschap.

De Unie van Waterschappen (UvW) heeft een grenscontourenkaart samengesteld op basis van informatie van de waterschappen. In verband met afstemming tussen de waterschappen en de gemeenten heeft de UvW de waterschappen gevraagd deze kaart te sturen naar de gemeenten in hun beheersgebied. Met behulp van de grenscontourenkaart kunnen gemeenten die zijn gelegen in meerdere waterschappen, in beeld krijgen hoe de waterschapsgrenzen binnen hun gemeente liggen.

6. TOEGANKELIJKHEID VAN STEMLOKALEN

Op 1 januari 2019 treedt de wijziging van de Kieswet in werking die bepaalt dat alle stemlokale toegankelijk moeten zijn voor kiezers met een lichamelijke beperking. Als burgemeester en wethouders hieraan niet (kunnen) voldoen, moeten zij de raad informeren over de reden hiervoor. Deze wijziging van de Kieswet is het gevolg van een in 2016 door de Tweede Kamer aanvaard amendement op de Uitvoeringswet van het VN-verdrag Handicap.

Om te kunnen bepalen wanneer een stembureau toegankelijk is, is in 2012 in opdracht van het ministerie van BZK de *checklist toegankelijkheidscriteria stemlokalen* opgesteld. Eerder dit jaar hebben de VNG en de NVVB bij gemeenten geïnventariseerd welke onderdelen van de checklist zij in de praktijk moeilijk kunnen implementeren. Op vrijwel alle knelpunten die uit de inventarisatie naar voren kwamen, is de checklist in overleg met Ieder(in), de VNG en de NVVB aangepast. De checklist biedt met deze wijzigingen meer ruimte en meer mogelijkheden voor maatwerk. Ook bevat de vernieuwde checklist een bijlage met een toelichting op de criteria en tips voor gemeenten hoe zij aan de eisen kunnen voldoen. De vernieuwde checklist is als bijlage bij nieuwsbrief 2 (23 oktober 2018) aan alle gemeenten toegestuurd en gepubliceerd in de online verkiezingentoolkit (www.verkiezingentoolkit.nl).

7. INRICHTING VAN STEMLOKALEN

Wellicht ten overvloede wijs ik u erop dat in de stemlokalen op geen enkele wijze invloed op de kiezers mag worden uitgeoefend. Daarom mag in het stemlokaal geen campagne worden gevoerd en mogen de leden van de stembureaus geen blijk geven van enige politieke voorkeur. Ook moet de inrichting van het stemlokaal een neutrale uitstraling hebben (geen buitenlandse vlaggen of banieren van organisaties, geen portretten van buitenlandse leiders, etc.). Ik verzoek u met klem om bij de selectie en inrichting van de stemlokalen erop toe te zien dat in de stemlokalen geen uitingen zijn te vinden die kiezers zouden kunnen zien als mogelijke beïnvloeding in hun keuze (artikelen J 36 en J 37 van de Kieswet).

8. STEMBILJETTEN EN OVERIGE VERKIEZINGSBESCHEIDEN

Bij gecombineerde verkiezingen (zoals de gecombineerde provinciale staten- en waterschapsverkiezingen op 20 maart 2019) moet, ingevolge de Kiesregeling, op de voor- en achterzijde van het stembiljet voor elk van de verkiezingen over de gehele breedte een onderscheidend kenmerk worden aangebracht, in de vorm van één of meer kleurenbalken. De kleurenbalk(en) moet(en) goed zichtbaar zijn, zowel wanneer het stembiljet is opengevouwen als wanneer het is dichtgevouwen. Het staat gemeenten vrij om het aantal kleurenbalken en de kleur daarvan te kiezen. Als in uw gemeente twee of meer waterschapsverkiezingen worden gehouden, moet het stembiljet voor elke waterschapsverkiezing een eigen kleur hebben.²

Van belang is verder dat de stembiljetten, net als bij alle andere verkiezingen, moeten zijn voorzien van de handtekening van de voorzitter van het centraal stembureau, de naam van het vertegenwoordigend orgaan waarvoor de verkiezing geldt en (indien nodig) een aanduiding van de kieskring (art. J 20,

---

² Voor voorbeelden: zie Stcrt. 2014, 34920 (<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2014-34920.html>), doorscrollen naar "Toelichting", onder paragraaf 4 'Het stembiljet voor de provinciale staten- en waterschapsverkiezingen'.

eerste lid, van de Kieswet). Zorg dus dat uw drukker tijdig de beschikking heeft over de juiste gegevens. De handtekening van de voorzitter van het centraal stembureau kan worden opgevraagd bij de respectieve centraal stembureaus van de provinciale staten- en waterschapsverkiezingen.

Ook de stembussen en de overige stembescheiden, zoals de processen-verbaal die in het stemlokaal worden gebruikt en de registers van ongeldige stempassen voor de verschillende verkiezingen, moeten van elkaar kunnen worden onderscheiden (zie ook § 3 van hoofdstuk J van het Kiesbesluit). Ik adviseer u om per verkiezing voor alle verkiezingsbescheiden en de stembussen één onderscheidende kleur te gebruiken. Het wordt dan voor kiezers en stembureauleden inzichtelijk welk stembiljet in welke stembus moet, etc.

Ik adviseer u, bij het eventueel aanschaffen of huren van extra stembussen erop te letten dat deze voldoen aan de eisen die aan stembussen worden gesteld in artikel J 3 van het Kiesbesluit. Stembussen moeten een sleuf hebben die is af te sluiten, en moeten zijn voorzien van een deksel met slot.

9. STEMMEN IN EEN WILLEKEURIG STEMLOKAAL

9.1 Gemeenten die binnen het beheersgebied van één waterschap liggen

Verreweg de meeste gemeenten liggen binnen het beheersgebied van één waterschap. In deze gemeenten kan de kiezer voor zowel de provinciale statenverkiezing als de waterschapsverkiezing binnen zijn gemeente zijn stem uitbrengen in het stemlokaal van zijn keuze (art. J 5, eerste lid, van de Kieswet).

9.2 Gemeenten die binnen het beheersgebied van twee of meer waterschappen liggen

Voor gemeenten die liggen binnen het beheersgebied van twee of meer waterschappen is de hoofdregel dat de kiezer in zijn gemeente uitsluitend kan stemmen in een stemlokaal van zijn keuze dat ligt in het gebied van het waterschap waarvoor hij kiesgerechtigd is. Het college van B&W kan echter besluiten dat kiezers hun stem ook kunnen uitbrengen in stemlokalen buiten het gebied van hun 'eigen' waterschap, maar binnen de eigen gemeente. Op grond van artikel J 5, tweede lid, van de Kieswet besluit het college in dat geval dat kiezers voor een of meer waterschapsverkiezingen kunnen stemmen in één, in meer (bijv. stemlokalen op stations of in winkelcentra) of in *alle* stemlokalen die liggen *in* de gemeente maar *buiten* de grenzen van het waterschap.

Als wordt besloten dat in een stembureau voor meerdere waterschappen kan worden gestemd, mag desgewenst worden volstaan met één stembus voor de waterschapsverkiezingen (naast de stembus voor de provinciale statenverkiezing). Maar om bij het tellen van de stemmen zoveel mogelijk te voorkomen dat een stem voor het verkeerde waterschap wordt meegeteld, kan er ook voor worden gekozen om voor elk waterschap een extra, goed van de andere stembus te onderscheiden, stembus te plaatsen.

Datum

11 december 2018

Kenmerk

2018-0000808223

Indien het college van B&W niet besluit dat bij alle stembureaus in de gemeente voor alle waterschappen kan worden gestemd, is het van groot belang dat u in de aanloop naar de verkiezingen duidelijk naar de kiezers communiceert in welke stembureaus zij hun stem voor het waterschap kunnen uitbrengen. Veel kiezers zullen er namelijk automatisch vanuit gaan dat zij overal in de gemeente kunnen stemmen. Voor andere verkiezingen, waaronder de op dezelfde dag te houden provinciale statenverkiezing, kunnen zij dat immers ook. Net als bij de waterschapsverkiezingen in 2015 worden daarom aan u twee productiebestanden van stempassen ter beschikking gesteld. Op de ene stempas staat dat de kiezer zijn stem kan uitbrengen in alle stemlokalen in de gemeente. De andere stempas stuurt u uitsluitend naar de kiezers die voor de waterschapsverkiezing waarvoor zij kiesgerechtigd zijn, niet in alle stemlokalen in de gemeente terecht kunnen. Op deze stempas vult u de url van een website in, waar deze kiezers kunnen vinden in welke stemlokalen zij voor de desbetreffende waterschapsverkiezing kunnen stemmen.

9.3 Slechts een beperkt aantal kiesgerechtigden voor één waterschap

Sommige gemeenten liggen maar voor een klein deel in het beheersgebied van een bepaald waterschap. Als dat deel zo klein is dat er in het desbetreffende gebied geen stemlokaal wordt ingesteld voor de desbetreffende waterschapsverkiezing, kan ervoor worden gekozen om buiten dat gebied één of enkele stemlokalen aan te wijzen waar de stemmen voor dat waterschap moeten worden uitgebracht. Het college van B&W heeft op grond van artikel J 5, tweede lid, van de Kieswet de bevoegdheid om dat stemlokaal buiten de grenzen van het waterschap te plaatsen, maar wel binnen de gemeentegrens. Met deze werkwijze wordt voorkomen dat een klein aantal kiezers in elk stemlokaal in de gemeente kan stemmen en dat in elk stemlokaal voor dat kleine aantal kiezers stembiljetten aanwezig moeten zijn.

In een aantal gemeenten is het aantal kiesgerechtigden voor een bepaald waterschap zó klein dat in een stemlokaal maar één of enkele kiezers voor dat waterschap kunnen komen stemmen. Om in die situatie het stemgeheim zo goed mogelijk te waarborgen, adviseer ik deze gemeenten als volgt te handelen:

1. De gemeente treedt in contact met die zeer kleine groep kiezers en wijst hen op het belang van het stemgeheim, en op de mogelijkheid om een kiezerspas of een schriftelijk volmacht aan te vragen. Hiermee kan in een buurgemeente of nabijgelegen gemeente voor het waterschap worden gestemd. Als alle kiesgerechtigden aangeven dat zij met hun kiezerspas of schriftelijke volmacht in een buurgemeente zullen gaan stemmen, hoeft de gemeente voor het desbetreffende waterschap geen stemlokaal in te richten.

U kunt deze kiezers tegelijkertijd de mogelijkheid bieden een kiezerspas aan te vragen voor de provinciale statenverkiezing. De kiezer kan dan in hetzelfde stemlokaal voor beide verkiezingen stemmen (uiteraard voor zover het desbetreffende stemlokaal ligt in zowel het waterschap als de provincie van die kiezer).

2. Als één of meer kiezers geen kiezerspas of schriftelijke volmacht willen aanvragen en toch willen stemmen in de eigen gemeente, dient er voor deze kiezers alsnog ten minste één stemlokaal in de eigen gemeente te worden ingesteld.

10. TELLEN VAN DE STEMMEN (STEMOPNEMING)

De provinciale statenverkiezingen en waterschapsverkiezingen vinden in dezelfde stembureaus plaats. Het Kiesbesluit bepaalt dat in elk stemlokaal één stembus moet staan voor de provinciale statenverkiezing en (ten minste) één stembus voor de waterschapsverkiezing(en) (zie ook paragraaf 8 en paragraaf 9.2). Dit om verwarring of onregelmatigheden bij het tellen van de stemmen te voorkomen. De leden van het stembureau moeten ervoor zorgen dat het tellen geordend plaatsvindt. Na de stemming worden de stembussen onmiddellijk na elkaar geopend en worden de stembiljetten van de verschillende verkiezingen van elkaar gescheiden (waarbij stembiljetten die in een verkeerde stembus zijn gedaan, bij de stembiljetten van de juiste verkiezing worden gevoegd). Het stemlokaal moet zo zijn ingericht dat de stembureauleden elkaar niet hinderen bij het tellen van de stemmen voor beide verkiezingen. Vermenging van de stembescheiden voor de verschillende verkiezingen, door gebrek aan werkruimte of anderszins, moet worden voorkomen. Indien gelijktijdig tellen van de stemmen door ruimtegebrek of door onvoldoende tellers niet mogelijk is, zal het tellen van de stemmen voor de verschillende verkiezingen na elkaar moeten plaatsvinden.

Er kunnen maximaal 7 stembureauleden worden benoemd. Gemeenten mogen een aantal plaatsvervangende leden benoemen, zodat het mogelijk is dat stembureauleden elkaar gedurende de dag afwisselen. Gemeenten kunnen desgewenst extra tellers inschakelen in aanvulling op de stembureauleden. Indien deze tellers geen ambtenaar van de gemeente zijn, moeten zij worden benoemd als plaatsvervangend stembureaulid. Op hen zijn ook de vereisten van artikel E 4 van de Kieswet van toepassing (de training van de tellers kan uiteraard beperkt blijven tot het telproces).

11. OPENBAARMAKING PROCESSEN-VERBAAL N 10 EN OPGAVEN N 11 OP DE GEMEENTELIJKE WEBSITE

11.1 Wetsvoorstel elektronische openbaarmaking processen-verbaal N 10 en opgaven N 11

De Tweede en Eerste Kamer hebben beide unaniem ingestemd met het wetsvoorstel *Wijziging van de Kieswet houdende maatregelen tot elektronische openbaarmaking van de processen-verbaal van de stembureaus en van de opgaven van de burgemeesters van de aantallen in de gemeenten uitgebrachte stemmen*.³ Dit wetsvoorstel regelt dat de burgemeester de processen-verbaal van de stembureaus (N 10) en de opgaven met stemtotalen van de gemeente (N 11) openbaar maakt op de gemeentelijke website.

³ Zie <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-35011-2.html>.

Zoals bekend, schrijft de Kieswet op dit moment al voor dat de processen-verbaal van de hoofdstembureaus (O 3) en de centraal stembureaus (P 22) elektronisch openbaar worden gemaakt.⁴ Ook gemeenten die meedoen aan het experiment met centrale stemopneming maken het proces-verbaal van het gemeentelijk stembureau nu al elektronisch openbaar op de gemeentelijke website.⁵

Dat nu ook de processen-verbaal N 10 en de opgave N 11 elektronisch openbaar worden gemaakt, heeft als doel een vergroting van de transparantie en controleerbaarheid van het verkiezingsproces. Iedere belangstellende kan op deze manier nagaan hoe de verkiezingsuitslag tot stand is gekomen.

Het beoogde moment van inwerkingtreding van het wetsvoorstel is 1 maart 2019.

11.2 Werkwijze voor gemeenten die niet meedoen aan het experiment met centrale stemopneming (centraal tellen)

Vanaf 1 maart 2019 moeten gemeenten dus bij een verkiezing (ook bij de verkiezingen in maart en mei 2019) ook de processen-verbaal N 10 en de opgaven N 11 op een algemeen toegankelijke wijze op de gemeentelijke website openbaar maken. De digitale openbaarmaking van de processen-verbaal N 10 en de opgave N 11 gebeurt onmiddellijk nadat de burgemeester de opgave N 11 heeft ondertekend. Ook de terinzagelegging maakt u dan mogelijk.

De terinzagelegging van de processen-verbaal N 10 en de opgave N 11 (die in 2013 in de Kieswet is opgenomen) blijft dus bestaan. Zo kan iedereen controleren of de digitaal openbaar gemaakte documenten overeenkomen met de ter inzage gelegde stukken. Ook kunnen de documenten langs deze weg worden ingezien door personen die geen toegang hebben tot het internet of die digitaal minder vaardig zijn.

De elektronische openbaarmaking vindt plaats op de gemeentelijke website, op een algemeen toegankelijke wijze. De documenten moeten dus eenvoudig zijn te vinden. U kunt bijvoorbeeld op de gemeentelijke homepage een link plaatsen naar de webpagina met de verkiezingsuitslagen waarop de processen-verbaal N 10 en de opgave N 11 worden gepubliceerd.

De ondertekening van de stukken wordt niet digitaal openbaar gemaakt, gelet op het risico op oneigenlijk gebruik van de handtekeningen van stembureauleden. De modellen voor het proces-verbaal N 10, de opgave N 11, het proces-verbaal van het hoofdstembureau O 3, het proces-verbaal van het centraal stembureau P 22 en het proces-verbaal van het gemeentelijk stembureau (model II)⁶ zullen dan ook zodanig worden aangepast dat de ondertekening op een separate pagina plaatsvindt, die bij de elektronische openbaarmaking achterwege wordt gelaten.

⁴ Zie art. O 4, eerste lid, resp. art. P 23, van de Kieswet.

⁵ Zie art. 42, eerste lid, van het Tijdelijk experimentenbesluit stembiljetten en centrale stemopneming.

⁶ Voor de gemeenten die meedoen aan het experiment met centrale stemopneming.

De terinzagelegging van de documenten gebeurt wel integraal, dus inclusief de ondertekening. Zo kunnen geïnteresseerden zich vergewissen van de authenticiteit van de elektronisch openbaar gemaakte stukken. Daarbij is in aanmerking genomen dat de openbaarmaking via terinzagelegging een beperkter bereik kent, en dat, zoals bekend, bij de inzage in de documenten het maken van (foto-)kopieën niet is toegestaan.

Ik attendeer met nadruk op het belang van de digitale openbaarmaking en de terinzagelegging. Ik verzoek u dus dringend om zich strikt te houden aan de nieuwe wettelijke regels. De kiezer wordt daarmee beter in staat gesteld om het proces van uitslagvaststelling te volgen.

11.3 Herstel van fouten

De voorzitters van de stembureaus leveren de processen-verbaal N 10 in bij de gemeente. Dat is een gelegenheid die u zoveel mogelijk moet gebruiken om het proces-verbaal, in het bijzijn van de voorzitter, nauwgezet te controleren en de voorzitter te vragen om eventuele fouten te herstellen. Lukt het u niet om die controle op dat moment uit te voeren, dan is de volgende gelegenheid voor herstel van eventuele fouten op donderdag 21 maart, bij het invoeren van de uitslagen op stembureauniveau in het digitale rekenhulpmiddel, ten behoeve van het opmaken van de opgave N 11. Ontdekt u een fout, neem dan contact op met de (plaatsvervangend) voorzitter van het stembureau, en vraag deze om een verklaring te geven, zodat de fout kan worden hersteld.

Mocht de (plaatsvervangend) voorzitter daarvoor niet beschikbaar zijn, of mocht deze de fout niet kunnen oplossen, hanteer dan bij het invoeren van de uitslagen in het digitale rekenhulpmiddel als uitgangspunt dat het aantal stemmen per kandidaat dat op het proces-verbaal van het stembureau is genoteerd, juist is. Telt het aantal stemmen op de kandidaten van een lijst op tot een ander totaal dan het in het proces-verbaal weergegeven lijsttotaal, dan gaat u dus uit van de juistheid van eerstbedoelde aantallen. Realiseert u zich dat belangstellenden mogelijk vragen zullen hebben over verschillen tussen de op de processen-verbaal N 10 ingevulde aantallen stemmen per lijst enerzijds en de getotaliseerde aantallen stemmen per lijst op de opgave N 11 anderzijds. U legt dan uit dat die verschillen zijn te verklaren door het volgen van de bovenstaande werkwijze.

11.4 Werkwijze voor gemeenten die meedoen aan het experiment met centrale stemopneming (centraal tellen)

Voor de ca. 80 gemeenten die meedoen met het experiment met centrale stemopneming, is de elektronische openbaarmaking geregeld in het *Tijdelijk experimentenbesluit stembiljetten en centrale stemopneming*. Deze gemeenten maken op grond van artikel 42, eerste lid, van dat besluit het proces-verbaal van het gemeentelijk stembureau (model II) elektronisch openbaar op de gemeentelijke website. Ook de bijlagen bij dit proces-verbaal (zijnde de uitslagen op stembureauniveau) maken deze gemeenten elektronisch openbaar. Ook hier geldt dat de ondertekening niet elektronisch openbaar wordt gemaakt. Het model

voor het proces-verbaal van het gemeentelijk stembureau (model II) zal zodanig worden aangepast dat de ondertekening op een separate pagina plaatsvindt (die bij de elektronische openbaarmaking achterwege wordt gelaten).

11.5 Plaatsen van bestanden met uitslaggegevens op gemeentelijke website

Ik verzoek u om óók actief een overzichtsbestand op de gemeentelijke website beschikbaar te stellen waarin de uitslagen van de stembureaus zijn opgenomen. Hiervoor kunt u met OSV een zogenaamd CSV-bestand aanmaken. Dit bestand begint met "osv4-3_Telling_", en vervolgens "PS2019" voor provinciale statenverkiezingen, en met "AB2019" voor waterschapsverkiezingen.

Ik verzoek u tevens om het bestand "Telling_PS2019...eml.xml" en "Telling_AB2019...eml.xml" aan de Kiesraad te verstrekken, ten behoeve van publicatie in de databank met verkiezingsuitslagen. De Kiesraad zal u daarover nog nader berichten.

11.6 Geen einddatum voor digitale openbaarmaking

Het wetsvoorstel en het Tijdelijk experimentenbesluit bepalen niet tot wanneer de documenten op de website van de gemeenten moeten blijven staan. De huidige Kieswet regelt dat evenmin voor de elektronisch openbaar te maken processen-verbaal van de hoofdstembureaus (O 3) en de centrale stembureaus (P 22). Gemeenten kunnen de documenten dan ook desgewenst na verloop van tijd (bijvoorbeeld na een half jaar, of als de volgende verkiezing eraan komt) van hun website halen. Het is uiteraard ook toegestaan om de documenten gedurende langere tijd online te houden.

11.7 Verhouding met Tijdelijk besluit digitale toegankelijkheid overheid

Het *Tijdelijk besluit digitale toegankelijkheid overheid*⁷ stelt regels over de toegankelijkheid van informatie die overheidsinstanties via een website of mobiele applicatie overbrengen, waaronder ook te downloaden documenten. Het Besluit is niet van toepassing op "van derden afkomstige content die niet door de betrokken overheidsinstantie wordt gefinancierd of ontwikkeld en evenmin onder haar verantwoordelijkheid valt" (art. 2, tweede lid, onder e, van het Besluit). De gescande versies van de processen-verbaal van de stembureaus (N 10), de opgave van de burgemeester (N 11)⁸ en de processen-verbaal van de hoofdstembureaus (O 3) en centraal stembureaus (P 22) vallen daarmee niet onder het bereik van het Besluit. Een stembureau is weliswaar ingesteld door het college van B&W, maar heeft eigenstandige, rechtstreeks uit de Kieswet en de onderliggende regelgeving voortvloeiende taken en bevoegdheden, waaronder het invullen van het proces-verbaal. De inhoud van het proces-verbaal komt dan ook tot stand buiten de verantwoordelijkheid van het college. Hetzelfde geldt voor de totstandkoming van de opgave van de burgemeester met stemtotalen van de

⁷ Stb. 2018, 141, zie <http://wetten.overheid.nl/BWBR0040936/>.

⁸ In gemeenten die meedoen met het experiment met centraal tellen gaat het hier om model I (proces-verbaal van de stembureaus) en model II (proces-verbaal van het gemeentelijk stembureau).

gemeente (N 11), of, in experimenteergemeenten, het proces-verbaal van het gemeentelijk stembureau (model II). Ook voor de processen-verbaal O 3 en P 22 geldt dat de inhoud een verantwoordelijkheid is van het hoofdstembureau respectievelijk het centraal stembureau, waarover zij geen verantwoording zijn verschuldigd aan de instanties door wie zij (op grond van hoofdstuk E van de Kieswet) zijn ingesteld.

12. AFWIJKENDE ZITTINGSTIJDEN HOOFDSTEMBUREAUS

Bij de waterschapsverkiezingen en bij de provinciale statenverkiezingen in provincies met één kieskring houdt het hoofdstembureau/centraal stembureau zijn zitting tot vaststelling van de uitslag op hoofdstembureauniveau op maandag 25 maart om 10.00 uur (zie art. O 1, tweede lid, van de Kieswet).

Bij de provinciale statenverkiezingen in provincies met twee of meer kieskringen houdt het hoofdstembureau zijn zitting tot vaststelling van de uitslag op hoofdstembureauniveau op vrijdag 22 maart om 10.00 uur (zie art. O 1, eerste lid, van de Kieswet).

Maar let op: er zijn ca. 80 gemeenten die meedoen met het experiment met een centrale opzet van de stemopneming (centraal tellen van de stembiljetten). In deze gemeenten worden de stembiljetten op donderdag 21 maart op een centrale locatie geteld. Het is niet uitgesloten dat deze centrale stemopneming in een of meer gemeenten pas laat op deze donderdag kan worden afgerond. Artikel 42a van het *Tijdelijk experimentenbesluit stembiljetten en centrale stemopneming* biedt hoofdstembureaus in provincies met twee of meer kieskringen daarom de mogelijkheid om te besluiten hun zitting te houden op vrijdag 22 maart op een later tijdstip dan om 10.00 uur. In provincies met twee of meer kieskringen adviseer ik daarom aan de hoofdstembureaus van kieskringen waarin gemeenten meedoen met het experiment met centraal tellen, om gebruik te maken van die mogelijkheid, en hun zitting op deze vrijdag op een later tijdstip te houden (bijvoorbeeld om 16.00 uur). U wordt verzocht ook het centraal stembureau hierover te informeren, zodat het daar rekening mee kan houden in verband met zijn taken inzake het proces van uitslagvaststelling. Het hoofdstembureau moet een besluit tot een ander zittingstijdstip nemen *uiterlijk een week voor de stemming* (zie art. 42a van het Tijdelijk experimentenbesluit).

13. EVALUATIE

De gecombineerde verkiezingen van 20 maart 2019 worden door het ministerie van BZK geëvalueerd. Dit is vast gebruik en gebeurt na elke verkiezing, onder meer door middel van een digitale enquête. In de aanloop naar de verkiezingen zal uw gemeente worden benaderd om hieraan medewerking te verlenen. Ik stel uw medewerking zeer op prijs.

Datum

11 december 2018

Kenmerk

2018-0000808223

14. INFORMATIEPUNT VERKIEZINGEN

Indien u vragen heeft over de komende gecombineerde verkiezingen, naar aanleiding van deze circulaire of anderszins, dan kunt u die stellen via informatiepunt@kiesraad.nl. Het Informatiepunt Verkiezingen is door het ministerie van BZK en de Kiesraad gezamenlijk ingesteld. Het informatiepunt is ook telefonisch bereikbaar: 070 - 426 7329 (tussen 09.00 en 17.00 uur).

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

drs. K.H. Ollongren